

tingai, daug geriau suvokdami strateginius savo siekius ir turėdami adekvatesnes priemones, negu jų politiniai konkurentai. Senno knyga griaua inteligentų mėgstamą mitą, kad Brazausko autoritetą sukūrė radikalų ekstremizmas. Geriausiu atveju tai buvo palanki terpė, nes Brazausko autoritetas buvo nuosekliai auginamas visos partijos pastangomis. Pvz., Domas Šniukas kaip „Pravdos“ korespondentas kritiškai atsiliepė apie pirmą Sąjūdžio suvažiavimą, bet teigiamai išskyrė Brazausko pasisakymą (p. 155), o „kai kurie Sąjūdžio nariai vėliau tvirtino, kad būtent jie iškėlė Brazauską į valdžią, nes apgynę jį nuo sunkių klausimų per mitingus ir teigiamai apie jį atsiliepę visuomenėje“ (p. 134).

Komunistų partija visą laiką išliko gerai organizuota, drausminga struktūra, galinti efektyviai veikti viešąją nuomonę, tuo tarpu jai priešpriešias stjo amorfiskas judėjimas, kuris neva taktiniais sumetimais negalėjo būti partija. „Sąjūdžio kalbėtojai [...] primygtinai tvirtino, jog ši grupė buvo tik judėjimas - bendrai sutartos pastangos reformuoti gyvenimą, be intencijų pasidaryti nuolatine organizacija ir tuo labiau politine partija“ (p. 42). Be Sąjūdžio, komunistų partijai dar oponavo grupelės, kurias Sennas gana vykusiai pavadino „protopartijomis“ (p. 161).

Sennas atkreipia dėmesį į procedūrines Sąjūdžio darbo ypatybes. Aistra demokratijai gerokai supainiodavo reikalus. Ilgą laiką procedūros etalonu buvo Inicijatyvinės Grupės rinkimai Mokslų Akademijos salėje, kai buvo renkama pagal plovimų stiprumą; tai atrodė demokratiškiau už Centro Komiteto įpročius (p.39). Sennas prisipažįsta: „Kaip veteranui, kelis dešimtmečius dalyvavusiam Amerikos universiteto fakultetų susirinkimuose, kuriuose laikomasi tradicijų ir kurie rengiami pagal rafinuotus Roberto Ordino įstatus, man šie suėjimai iš pradžių buvo sunkiai suvokiami. Žmonės be galo norėjo kam nors išsakyti savo mintis ir pasiūlymus, [...] tikėdamiesi, kad greitai tai jau bus įvykdyta. Bendrosios diskusijos skėsdavo mažes-

nių grupių kakafonijoje. [...] apskritai tokie susirinkimai būdavo tarsi „protą žadinantys“ seansai, nes iškėlusieji labiausiai rūpimą klausimą palikdavo jį spręsti kitiems“ (p. 107). Susirinkimai, kurie vyko pagal ne tokius rafinuotus įstatus, bet turėjo per penkiasdešimt metų nusistovėjusią elementarią tvarką (darbotvarkė, renkamas protokoluotojas, pirmininkaujantis ir t.t.) pasirodė žymiai patikimesnė partinio gyvenimo forma.

Verta dėmesio Senno pastabėlė: „Pagal sovietinėje sistemoje priimtas politikavimo tradicijas grupė [Sąjūdis] turėjo apibrėžti savo programą“ (p. 40). Autorius primena pranykusį iš mūsų akiračio dalyką, kad įvairios politinės programos yra būtinas sovietinės tikrovės atributas; tuo tarpu Vakaruose politikai daugiau kalba apie idėjas ar idealus. Akivaizdu, kad programų rašyme Sąjūdžiui ar „protopartijoms“ ir tada, ir dabar sunku varžytis su labiau įgudusiais oponentais. Paskiausias pavyzdys: pagal nusistovėjusį čia standartą Stasys Lozoraitis programos neturėjo, o Algirdas Brazauskas - turėjo, ir labai gerą. Įsitraukimas į tokias „programines“ varžybas pratėsia ir įtvirtina fantasmagorinę tikrovę, kurioje rimtai svarstomos kažkokios antgamtinės problemos. Štai Senno atpasakotas „deimantčiukas“: svarstant Sąjūdžio programą, „Ozolas paklausė, kaip suformuluoti Sąjūdžio politinius tikslus. Prunksienė trumpai atsakė: „Tarybinės santvarkos atstatymas“, tačiau Petkevičius įterpė: „Negalima kalbėti apie tarybinės santvarkos atstatymą, nes nesame jos turėję““ (p. 132-133).

Procedūrinis infantilizmas, nesugebėjimas išsiveržti iš sovietinio politikavimo sąlygiškumą, be abejonės, susilpnino nekomunistinių jėgų galimybes kontroliuoti įvykių raidą ir vykdyti reformas. Tačiau pirmųjų perestroikės metų entuziazmas nustelbė simptomišką nuostatą, kurią užfiksavo Sennas. Aprašydamas žmonių reakcijas į pirmą Sąjūdžio suvažiavimą („Dvi dienas negalėjau nei valgyti, nei gerti ir pan.“), tarp kitų jis paminėjo vieno pažįstamo tėvą, kuris „nuėjęs miegoti, bambėdamas, jog iš to

nieko gero nebūsią“ (p. 141). Pasirodo, tikrai nieko gero neišėjo: „žemės ūkis ir pramonė sugriauta“, ir dabartinė radikalizmo-reformizmo opozicija iš politinės perėjo į ekonominę plotmę, virsdama reformų ir „žingsnis po žingsnio“ taktikos priešstata, kurios arbitras tebėra garsiai neišsakoma, bet vyraujanti skeptiška nuostata.

Senno knyga - savotiškas buvusio naivumo žinynas. Kovos dėl Šapokos „Istorijos“ ir Ignalinos uždarymo, didieji mitingai Senno požiūriu buvo reikšmingi istorinei atminčiai atgauti. Bet tai, ko gero, ne atminties atgavimo, o naudojimosi ja klausimas. Niekas nieko nebuvo ir nėra pamiršęs, tiesiog anksčiau apie tai nebuvo kalbama, o dabar galima kalbėti viską, bet tai, pasirodo, antraeilis dalykas. Istorikai gali spausdinti kokias nori knygas apie sovietmetį, bet tai neveikia dabartinio politinio gyvenimo - tiesioginiai žmonių interesai, politinių jėgų organizuotumas, net partinio susirinkimo forma yra svarbesni dalykai.

Senno knyga iš esmės yra įsmeintatas, bet profesionalus metraštis. Kiekvienas geras metraštis šio to moko, juo labiau, jei jis - nesenų dienų, ir jame galima rasti šiandieninio būvio ištakų. Reikėtų, kad tokių metraščių būtų daugiau ir įvairesnių, tuomet galėtume viltis, kad istorinė atmintis liausis buvusi „daiktu savyje“, ir bent intelektualai sugebės pažvelgti į ateitį reginčiomis akimis.

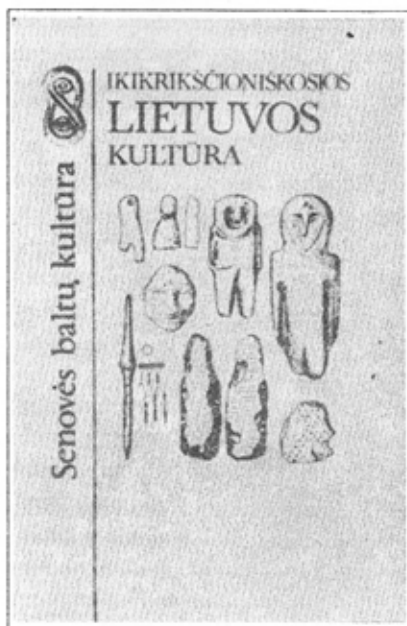
Virginijus Valentinavičius

SENOSIOS KULTŪROS STUDIJOS

Kultūros ir meno institutas parengė, o Mokslų akademijos „Academia“ leidykla gana gražiai išleido pirmas dvi knygeles iš serijos „Senovės baltų kultūra“ - „Ikikrikščioniškosios Lietuvos kultūra“ ir „Baltų simboliai“*. Kaip gi realizuojama ši sveikintina kompleks-

* *Ikikrikščioniškosios Lietuvos kultūra: Istoriniai ir teoriniai aspektai.* - V.: Academia, 1992. - 245 p. - 2 000 egz. - 75 tl.;

Senovės baltų simboliai. - V.: Academia, 1992. - 234 p. - 2 000 egz. - 91 tl.

Dail. Romas Dubonis

nių kultūros tyrinėjimų idėja?

„Ikkrikščioniškosios Lietuvos kultūra“ parengta 1989 m. lapkritį vykusios to paties pavadinimo konferencijos pranešimų pagrindu. Archeologai, etnografai, folkloristai, kultūrologai, istorikai - kiekvienas pagal savo kompetenciją ir išgales - mėgina atskleisti konkrečius temos aspektus.

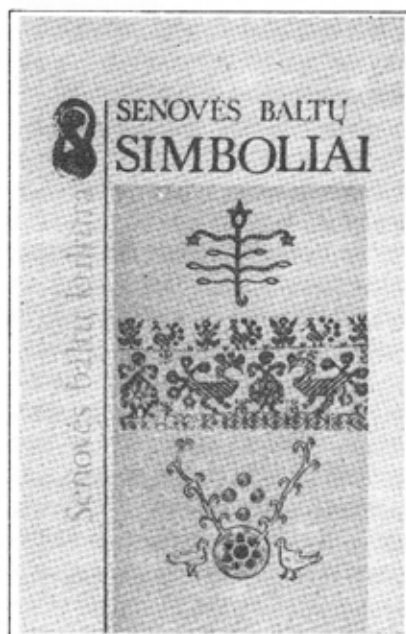
Archeologas Algirdas Girininkas iš esmės perkeičia ligšiolinius virvelinės ateivių kultūros ir autochtoninės Narvos-Nemuno kultūros santykio akcentus: pasak jo, „Rytų baltai buvo senieji indoeuropiečiai, gyvenantys Rytų Pabaltijyje nuo vėlyvojo mezolito laikų“ (p. 21). Diskusijos dėl šios originalios ir sensacingos koncepcijos, matyt, tęsis dar ilgai. Valdemaro Šimėno tekstas irgi priskirtinas prie sensacingųjų: autoriaus nuomone, „pastarojo meto archeologiniai tyrinėjimai Nemuno žemupyje leidžia teigti, kad V a. pabaigoje į vietinių gyventojų baltų tarpą įsiliejo nauja, greičiausiai politinė ateivių banga. Šiuos procesus galima sieti su istoriniuose šaltiniuose (Jordano „Getikoje“, prūsų kronikose ir Lietuvos metraščiuose) minimais faktais, kad I tūkstantmečio viduryje aiščiai buvo nukariauti, o Baltijos jūros

pakrantėse ir prie Nemuno upės apsigyveno kažkokie ateiviai“ (p. 33). Vadina si, Palemono ir Videvučio-Brutenio legendos turi istorinį (archeologinį) pagrindą? Išties įdomu laukti tolimesnių Šimėno darbų ir, be abejo, jo kolegų reakcijos.

Archeologės Laimos Vaitkunskienės tema - „Gintaras senovės baltų mene ir tikėjimuose“, o jos kolega Vytautas Daugudis pasisako „Pagoniškių šventyklų Lietuvoje klausimu“: Lietuvoje būta „nemažai įvairių pagoniškių šventviečių“, ir ne tik jų, bet ir „akmenų bei medžio statinių“, kuriuose, matyt, stovėdavę ir mediniai stabai (p. 73). Daugudžio tema artima Čikagoje gyvenančio lietuvių etnologo Vytauto Bagdanavičiaus MIC studija „Lietuviško koplytstulpio genezės klausimu“, originaliai traktuojanti šio sakralinio statinio kilmę ir siejanti jį su megalitinėmis bei Egipto kultūromis (malonu, kad šio originalaus, didžios erudicijos ir kompetencijos autoriaus veikalai parkeliauja į Lietuvą). Gintaro Beresnevičiaus straipsnyje Sovijaus mitas svarstomas šamanistinių ritualų šviesoje (įdomus siūlymas Malalos kronikos intarpo „sovicai“ sieti su Ptolemėjo minima *suovenes* gentimi). Angelės Vyšniauskaitės, su jai būdingu kruopštumu gvildenančios senosios religijos ir kultūros atspindžius XIX a. pabaigos - XX a. pradžios lietuvių kaimo kultūroje, straipsnis ne tik informatyvus, bet ir įdomus kaip pasiskaitymas. Panašiai, it tikras nuotykis, atrodo Elvyros Usačiovaitės „Vieno liaudies ornamento morfologija“, originaliai ir netikėtai parodanti mazgų ritualinę ir simbolinę reikšmę bei funkcijas; kol kas nieko panašaus šia tema Lietuvoje nerašyta.

Folkloristo Kazio Grigo straipsnyje „Mitologijos atgarsiai lietuvių frazeologijoje“ pagrįstai sakoma, kad lietuvių parlėse bei priežodžiuose minimo Dievo nederėtų lengva ranka priskirti ikikrikščioniškajai epochai; pastarosios atšvaitai veikiau įžiūrimi posakiuose, atspindinčiuose politeistinę pasaulėžiūrą, pvz. „dievai nematė“ ir pan. (p. 147).

Ignas Narbutas per kelias nagrinė-

Dail. Romas Dubonis

jamas pasakas mėgina įsikverbti į senuosius erdvės ir laiko vaizdinius, ir tai, suprantama, sveikintina, nes ši problema tyrinėtojų dėmesio retai susilaukia.

„Kalbant apie baltiškąją pasaulio sampratą, atmintina, jog pasaulis yra Saulio, arba Saulės darinys, t.y. Mono išmonė (Šventasis Saulis - šventas pasaulis). Monas yra Aukštėjas, Aumuo arba gr. Nous - veiklus ir skvarbus Intelektas Kūrėjas... Kosmosas (gr. tvarka) yra kaip aukso kiaušinis, laiptuotas būties šventapis“ - tai, suprantama, Algis Uždavinys, šitai pradantis straipsnį „Pasaulio šventumas“ (p. 172) ir ne kitaip jį tęsiantis. Nei erudicijos, nei poetinės išmonės stokos autoriui neprikiši, tačiau šių teigiamybių suma - dar (arba jau) ne mokslas.

Artūras Mickevičius atverčia mažai žinomą istorijos puslapį - apie kuršių ir vikingų santykius ankstyvaisiais Viduramžiais: pasirodo, plaukiota iki Danijos ir dar toliau. Vytautas Berenis, kalbėdamas apie lietuvių ir lenkų romantikų santykį su senąja „pagoniška“ tradicija, konstatuoja, kad „Senoji Lietuvos istorija - tai visų pirma sritis, padėjusi ne vienam bajorui griežčiau apsibrėžti jei dar ne etninę, tai etnopolitinę priklausau-

mybę“ (p. 213). Į vis plėtėjančias „greimistikos“ studijas įsiterpia Žilvino Bieliausko straipsnis apie lietuvių mitologijos rekonstrukciją Greimo darbuose - ganėtinaai pagrįsta, blaivi ir įžymiojo tautiečio skaitytojams pravarti studija. Eugenijus Ališanka nagrinėja mitologinį Vytauto Bložės kūrybos aspektą: šio poeto kūryboje mitologiniai dalykai yra ne „inkrustacijos“, o „autentiško mitinio mąstymo principai“ (p. 242).

Rinkinyje „Senovės baltų simboliai“ prabyla 18 autorių; tai pernelyg daug, kad galėtum pristatyti kiekvieną jų. Apie teorinius simbolių tyrimo aspektus rašo Algirdas Gaižutis, Ališanka, Uždavinys; teoriją su empirine medžiaga sieja Beresnevičius; kiti autoriai nagrinėja atskirus simbolius bei ženklus - svastiką (Beresnevičius ir Vytautas Tumėnas), pasaulio medį (Usačiovaitė), vainiką (Jonas Trinkūnas), dangiškųjų kūnų motyvus (Baiba Vaska, Jonas Vaiškūnas, Antanas Stravinskas), Vytį (Edvardas Zaikovskis), akmenis (Benedikta Miežalė) ir lokio (Beatrisa Reidzanė) įvaizdžius. Daug informacijos išsamiam Auksės Čepaitienės straipsnyje „Simboliai verpsčių puošyboje“, plačioje Aušros Kargaudienės liaudies siuvinėtų daiktų ornamentikos studijoje, Usačiovaitės straipsnyje apie tautiškų skrynių puošybą. Libertas Klimka nagrinėja pasaulio modelį lietuvių ornamentikoje, Vytis Čiubrinskas - krikščionybės simboliką, Janis Uransas - Latvijos pasienio akmenų ženklus.

Nesinorėtų išskirti vieno ar kito autoriaus; dera tik pastebėti, jog straipsnių visuma neabejotinai vertinga. Pagirtina, kad kviečiamasi mokslininkų iš Latvijos ir Baltarusijos: kompleksiniai tyrimai neįmanomi, užsidarius tik „savoje“ medžiagoje, juolab kad „sava“ ir „nesava“ Lietuvoje, Latvijoje ir Baltarusijoje labai sunkiai atskiriami dalykai. Šiuo aspektu ypač įdomus (ir simptomiškas) minkiečio (ar mensekio?) Zaikovskio straipsnis apie mitines Vyčio herbo ištakas: baltarusių mokslininkas aptinka jas slavų mitologijoje (mūsų mitologų apsilaidimas?).

Savaime persasi klausimas, kaip aptariamieji rinkiniai praplečia mūsų žinias apie senąją lietuvių (baltų) kultūrą.

Pirmojo leidinio pavadinimas „Ikkrikščioniškosios Lietuvos kultūra“ leido viltis šio to daugiau: tam tikrų apibendrinimų, mėginimų pažvelgti į problemą „iš šalies“, principinių klausimų - jei ne sprendimo, tai bent formulavimo. Nieko keista, kad viso to čia nerasime - tiesiog neturime tokio lygio autorių. Straipsniai išdėstyti lyg ir nuosekliai - archeologija, folkloristika, etnografija, kultūros istorija, - tačiau epochos ir temos tokios įvairios, jog visuminio vaizdo nėra ko tikėtis. Kiekvienas autorius kalba tarsi pats sau, dažniausiai - apie jo specializacijai rūpimas problemas. Archeologai, folkloristai, etnografai išmintingai neperžengia savo kompetencijos ribų. Kultūrologai, rodos, turintys „pakilti“ virš siauresnių studijų ir jas apibendrinti, patys gliaudo siaurutes problemą. Nėra ne tik platesnių apibendrinimų, bet ir dialogo. Pastarąjį galėjo atstoti nebent po kiekvieno pranešimo vykusio polemika (žinoma, jei jų apskritai būta). Toliau leidžiant konferencijų medžiagą, diskusijų publikavimas būtų pageidautinas ir būtinas.

Taigi senosios baltų kultūros tyrimai šiandien pernelyg specializuoti ir bemaž nesusių tarpusavyje. Tarpdisciplininio pokalbio beveik nepasitaiko. Nėra ko norėti platesnių apibendrinimų iš kultūrologų, jei to nepajėgia padaryti nė konkrečios disciplinos atstovai. Pvz., Lietuvoje neradusi aiškesnės ir paskaitomos visai baltų archeologijai skirtos knygos, plačioji visuomenė skaito Gimbutienę, kuri, kad ir Amerikoje gyvendama, tokią knygą kažkaip sugebėjo parašyti.

Ką padarysi, šiandien žinome pernelyg mažai, ir, tiesą sakant, dar nėra ko apibendrinti. Universalus bylojimas apie baltų kultūrą šiuo metu būtų tik šarlatanizmas - tai jaučia visi mokslininkai ir vengia išlįsti iš savo specializacijos apkasų. Tačiau be jo neapsieisime, todėl Kultūros ir meno instituto iniciatyva rengti konferencijas bei leisti „Senovės baltų kultūros“ seriją labai sveikintina. Nuolatinės pastangos suvienyti įvairių

disciplinų atstovus (pradžioje - bent jau vienoje salėje ar po vienu viršeliu) gali duoti vaisių. Tik vargu, ar jų sulauksime artimiausiu metu.

Seriją pradėdamos knygos „Ikkrikščioniškosios Lietuvos kultūra“ pirmame straipsnyje Algirdas Gaižutis kalba apie „nuolatinį mokslinį seminarą“, kuriame galėtų dalyvauti įvairių disciplinų atstovai. Abiejų knygų pratarmėse žadama toliau leisti šios serijos knygas (apie Prūsijos kultūrą ir tolesnes baltų simbolikos studijas). Tačiau norint, kad interdisciplininis pokalbis užsimegztų, tokias konferencijas, kaip „Ikkrikščioniškosios Lietuvos kultūra“ arba „Prūsijos kultūra“, reikia rengti kasmet, praėjusios konferencijos medžiaga turi pasirodyti bent jau mėnesį prieš naujos konferencijos pradžią, būtina plėsti pranešėjų „geografiją“, kviečiantis ne vien artimiausius kaimynus. Trumpai tariant, turi vykti intensyvus mokslinis gyvenimas.

Žinoma, Kultūros ir meno institutas pajėgtų (bent jau iki šiol pajėgė) rengti dvi tris kasmetines konferencijas, o „Academia“ gal net laiku išleistų jų medžiagą. Tačiau tokios intensyvios leidybos niekas nefinansuos. Antra vertus, kažin ar kasmetinių interdisciplininių konferencijų dalyviams pakaktų parako. Kiek mes turime, pvz., Prūsijos kultūros specialistų? Tuo tarpu gausėjantys senajai kultūrai skirti leidiniai („Liaudies kūryba“, „Liaudies kultūra“, atnaujinti „Tautosakos darbai“ ir kt.) „pavilioja“ potencialius tokių konferencijų dalyvius. Tiesa, leidiniai dažniausiai ganėtinaai specializuoti, tad Kultūros ir meno instituto tolesnės leidybos „ekologinė niša“ būtų aiški: organizuoti interdisciplininius kultūros tyrinėjimus, siekiant dialogo tarp įvairių sričių žinovų ir provokuojant jį. Antraip tokie leidiniai, kaip čia pristatytieji, tebus tik neblogi teminiai straipsnių rinkiniai, o kompleksiniai baltų kultūros tyrimai nepajudės į priekį. Dešimt ar dvidešimt autorių, kalbančių viena ar maždaug viena tema - dar ne kompleksinis tyrimas.

Antanas Sereda